

Tanıtım ve Değerlendirmeler

Ateşe Tapmayanlar “Zerdüştiler”

Y. Sami SOLMAZ

Elma Yayınları, İstanbul 2004, 191 sayfa

Tanıtan: İsmet TUNÇ*

Ortadoğu olarak bilinen coğrafya, tarih boyunca dünyanın diğer bölgelerinde kalan milletlerin her zaman ilgisini çekmiştir ve halen de çekmeye devam etmektedir. Bu ilginin en önemli nedenlerinden biri, insanlık tarihinin önemli kilometre taşlarından biri olan yerleşik kültürün bu coğrafyada meydana gelmiş olmasıdır. Yani insanlık tarihinde ilk yerleşime bu coğrafyada rastlanılmıştır. İnsanlar tarıma ilk bu bölgede geçmiş, dinsel geleneklerini bu bölgede yaşama şansı bulmuş, diğer kültürlerle etkileşimleri sonucu buraya özgü bir “kültür alanı” meydana getirmişlerdir. Hiç kuşkusuz Ortadoğu’nun en önemli kültürel öğelerinin başında farklı dinleri ve bu dinlere ait farklı argümanları kültür potasında harmanlamasıdır.

Ortadoğu çıkışlı başlıca dinler Nusayrilik, İslamiyet, Dürzilik, Sabiilik, Yezi dilik, Hıristiyanlık, Musevilik, Samirilik ve Zerdüştiliktir. Dinler tarihi açısından bakıldığında, Zerdüştiliğin kültürel bir öge olarak ele alınması, üzerinde düşünülmesi, ortaya çıktığından itibaren yayıldığı alanlara, bu alanlarda bıraktığı izler, dünya kültür tarihinde edindiği konum ve en önemlisi de tüm dinlerin ortak noktası olan “iyiye” ve “doğruluğa” yönlendirme noktasından hareketle nasıl bir mesaj verdiğinin bilinmesi önemlidir.

Tanıtmaya çalışacağımız kitabın adı “Ateşe Tapmayanlar Zerdüştiler” olarak yazarı tarafından takdim edilmiştir. Kitabın bu adı taşımasında, yaygın kanaatin aksine, Zerdüştilerin ateşe tapmadıkları tezinin işlenmeye çalışılmasıdır (8). İran topraklarında belli bir dönem yaşanan ve halen de belli azınlıklar tarafından bu topraklarda ve dünyanın başka bölgelerinde devam ettirilen Zerdüştilik, diğer din mensupları tarafından ateşe tapanların dini şeklinde tanımlanmaktadır. Kitabın yazarı bu düşünceden hareketle gerçeğin bilinenden farklı olduğunu okura aktarma gayretindedir.

Kitap akademik bir çalışmanın ürünü olmaktan öte, belgesel kitap niteliğindedir. Kitabın yazarı 1963 Diyarbakır doğumlu Y. Sami Solmaz, gazetecilik ve reklam fotoğrafçılığı yapmanın yanı sıra 1995 yılından itibaren de Ortadoğu ile ilgili

* Sosyal/Kültürel Antropoloji Yüksek Lisans Mezunu,
tuncismet@gmail.com

çalışmalar yapmaktadır. Yazar, Zerdüştiler ile ilgili kaynaklardan edindiği bilgilerden hareketle belgesel nitelikli bir çalışma yapmıştır. Dolayısıyla kitap daha çok fotoğraflarla desteklenen ve etnografik özellikler taşıyan bir çalışmadır.

Yazar, kitaba Firdevsi'nin Zerdüştiler ile ilgili bir sözüyle giriş yapmaktadır. "Demeyin ki; onlar ateşe tapanlardır, onlar ancak Allah'a; tek olan ve kutsal olana tapanlardır" (Nau gui ke atash-parasta budand, parastanda a pak yazda budand) (9).

Zerdüştilik M.Ö.559-M.S.651 yılları arasında Pers İmparatorluğu döneminde baskın din haline gelmiştir. Zerdüştiliğin birçok din üzerinde etkisi vardır. Dünyanın farklı birçok yerinde, özellikle İran ve Hindistan'da takipçileri tarafından bu din yaşatılmaktadır. Kutsal kitapları "Avesta, şiirsel bir formu; peygamberliği kehanete ait bir gelenekle birleştirmiş, tanrı ile ilgili kişisel katkılarını azametli zevklerle ifade etmeye çabalayan peygamberlerle beslenmiştir ve bu içeriğe bağlı olarak da Avesta, zengin ve güçlü bir tarzla yazılmıştır" (13).

Yazara göre Zerdüş dininin ana teması iyilik üzerine kurulmuştur. Bunlar; düşünceler, çalışmalar ve davranışlardır. Bunların daima 'iyi' yönde yapılması gerekir. Zerdüş, dünyanın günahkâr yapısına ancak doğrulukla cevap verilebileceğini telkin eder. Buna göre "herhangi bir şeyi kurban etmeden, dini törenler ya da pişmanlık nedeniyle yapılan davranışlar olmadan ve nefsi körletmeden; insanlar kendisini yaratıcısına yaklaştıracaktır, mutluluğu yakalayabilir ve 'iç cennetin aklını' tecrübe edebilirler" (14).

Semavi dinler ya da diğer dini sistemlerde olduğu gibi Zerdüştilikte de 'iyi' ve 'kötü' kavramları üzerinden insanlara telkinler yapılmaktadır. Zerdüş iyi ve kötü arasında sonsuz bir savaş olduğunu ve bu savaştan ancak iyilerin tarafına geçilmesi durumunda mutluluğa ulaşabileceğini savunur. Dolayısıyla dinlerin ortak noktası insanları iyi olana yönlendirmektir. Dinleri birbirinden ayıran ana nokta bu yönlendirme esnasında izledikleri yolların farklılığıdır.

Yunanlıların Zoroaster olarak isimlendirdikleri Zerdüş, Zerdüştiliğin kurucusu ve peygamberidir. Yüzyıllarca yıl önce İran'ın batısında Medler, çeşitli boylar halinde yaşamaktaydılar. Buslar, Parathakenler, Strukhatlar, Arizantlar, Budiler ve Magiler, Medleri oluşturan boylardandı. Bunlardan Magiler, Urmiye Gölünün güneydoğusunda, şimdiki Hemedan bölgesinde yaşıyorlardı ve Magilerin büyük bir bölümü büyü ile uğraşmaktaydılar. Yazar, Magilere, Arapların 'Mecusi' dediklerini, bunun nedeninin de Arapçadaki ses değişimi olduğunu, aynı zamanda İngilizcedeki 'magic' sözcüğü ile 'Magi' sözcüğünün benzerliğine dikkat çekmektedir (16).

Zerdüş, Magilerin soylu bir ailesinden gelmektedir (M.Ö.683) ve Zerdüş'ün doğumuyla ilgili birçok efsane anlatılmaktadır. Bunlardan birine göre Zerdüş doğduğu zaman Büyücübaşı Durasan, doğan bebeğin ileride büyüü yok edece-

ğini, bütün büyücüleri kovacağını sezerek, Zerdüşt henüz iki yaşındayken onu üç büyücüye vermiş ve ateş tapınağına göndermiştir. Büyücüler büyük bir ateş yakmışlar ve Zerdüşt'ü ateşin içine atmışlar. Böylece Büyücübaşı Durasan, Zerdüşt'ten kurtulduğunu sanmıştır. Annesi Zerdüşt'ü evde bulamayınca dua etmek için ateş tapınağına gittiğinde Zerdüşt'ü ateşin içinde oynarken bulmuştur (16).

Aslında başka dinlerde de bu tarz öğeler içeren birçok efsane mevcuttur. Yazar, Zerdüşt'ün peygamber oluş sürecini de bir başka efsaneyle nakletmektedir. Zerdüşt 7 yaşında yanına verildiği bir bilgeden 15 yaşına kadar eğitim alır ve olgunlaşır. Zerdüşt 15 yaşında eve geldiğinde topraklarının Turanlılar tarafından işgal edildiğini görür. Zerdüşt Turanlılarla yapılan savaş sırasında savaş alanındaki yaralı askerlerin tedavisi için gönüllü olur. Savaş bittiğinde Turanlılar kralı Azdehak, Zerdüşt'ün halkı olan Aria halkını egemenliği altına almıştır. Kral Azdehak göçebe halkları da kendi himayesine almak için Hindikuş dağlarının bir kolu üzerinde yer alan Belh'te bir kale inşa ettirir. Kral Azdehak kudretini benimseyen Aria halkını bu kaleye yerleştirmiştir. Kalede devasa bir ateş yanmakta, bu ateşe de kocaman iki ejderha bekçilik yapmaktadır. Dağın içine doğru uzanan bu kale ihtişamıyla adeta Kral Azdehak'ın gücünün simgesidir. Kutsal kitap Avesta'nın Zamyad-Yast 37/6 bölümünde bu durum şöyle aktarılır:

“Üç ağızlı, üç başlı, altı gözlü, binlerce aklı olan,
Şeytanca kötülükler yapan, dünyanın iyi düzenini yıkan,
Angra Mainyu'nun dünyaya karşı yarattığı en güçlü kötüyü; Yok edici yılanı,
Azi Dahaka'yı kim öldürdü” (18-19).

Birçok kültürde yer alan buna benzer efsanelerde, bir halkın kurtuluşu genel olarak bu şekilde tasvir edilmiştir. Dolayısıyla bir kahramanın ortaya çıkması, zalim kralı öldürmesi, halkına öncülük etmesi ve onları özgüluğe kavuşturması bilinen ve tahmin edilen bir durumdur.

Yazar Zerdüşt'ün peygamberlik sürecini aktarırken, onun on yıl boyunca açlık ve fakirlikle uğraştığını ifade eder. Zerdüşt bir yandan halkının acılarını hafifletmek için çareler ararken, bir yandan da dünyadaki acıların kaynaklarının ne olabileceğine dair düşünmeye başlar. Ona göre acıların kaynağını bulduğu zaman halkı “güçlü” ve “mutlu” olacaktır. Efsanenin bu anında Zerdüşt daha iyi düşünmek için Sabalan adı verilen bir dağa çekilir. Uykusunun en derin yerinde müt-hiş bir ses işitir. Ses zamanla içini okşar ve tanrı Ahura Mazda insan suretinde Zerdüşt'te görünür ve ona şöyle seslenir: “Seni yaratmış ve sonra da sevgili olarak seçmiş olan Ahura Mazda'yım ben. Ey insanların en iyisi olan Zerdüşt. Şimdi sesi mi dinle. Sesim sana gece gündüz demeden sürekli şekilde hitap edecek ve böylece sana hayatta kelamı yazdıracaktır.” Böylece Zerdüşt tanrının söylediklerini koyun derisi üzerine, ateşle islendirilmiş tahta bir çubukla yazmaya başlar ve Avesta bu şekilde meydana gelir. Zerdüşt on yıl sonra döndüğü yurdunda, halkını birleştirir

ve Turan Kralı Azdehak, demirci Kawa tarafından öldürülür. Kale fethedilir, dev yılanlar öldürülür ve Ahura Mazda'nın dini kurulmuş olur (20–22).

Yazar, Zerdüştiliğin temelini öğrettiğini ve Zerdüş'tün 40 yıllık öğretimi boyunca; tanrı ve yaratma, erkek ve kadın, zihin ve beden, iyi ve kötü, ev ve toplum, özgürlük ve eşitlik, bilim ve kültür, barış ve denge, yükselme ve gelişme, evrensel yoldaşlık ve genel gelişme gibi konularda çok fazla söz söylerken duyduğunu fakat hiçbir yoldaşının onun, ne giyilmesi, ne yenilmesi, ne inşa edilmesi, ne zaman çalışması, ne zaman emekli olunması, neyin kutlanması, nasıl yas tutulması konularında öğüt verdiğini duymadıklarını söyler (36).

Zerdüştilikte en önemle unsurların başında ateş gelir. "Aş'a'nın sembolü olan ateşin ve tanrının kutsal ışığının dinde özel bir itibarı vardır. Dua sık sık ateş önünde yapılır ve tanrıya adanan ateşler büyük tapınaklarda sürekli olarak yanar şekilde muhafaza edilir". Ateşin kutsallığı, iyiliğin ve aydınlığın sembolü olduğundan gelir. "Zerdüş't, ateşe yaklaşım konusunda bir reform yaratmış ve onu Ahura Mazda'nın mükemmelliğinin bir sembolü olarak kullanmıştır" (46). Yazar, ateş konusunda ayrıntılı bilgiler veriyor ve Zerdüştilerde kaç çeşit ateş olduğunu ayrıntılarıyla aktarıyor (46–51). Ayrıca Zerdüştilerin kullandıkları ateş tapınaklarının nerelerde oldukları, hangi ülkelerde yer aldıkları ve kalıntıları hakkında da ayrıntılı bilgiler verilmektedir (55–67).

Zerdüşti dininin ibadet biçiminde semavi dinlerdeki gibi yakarmayı, fedakârlık etmeyi gerektiren özellikler bulunmaz. Daha çok Uzakdoğu dinlerinde ve felsefi sistemlerinde görülen doğa ile uyumlu olma ve doğayı koruma, insana değer verme gibi erdemler dinin temelini oluşturur. Zerdüştilikte ruhban sınıfı bulunmaz. İbadetler, organik ve her türlü maddeden arındırılmış ağaçların tutuşturulmasıyla meydana gelen ateşle yüz yüze gelinerek yapılır. Zerdüştilikte günlük ibadet günde beş kez ve ibadethanede yapılmaktadır, bu bakımdan İslamiyet'le benzerlik gösterir. Aynı zamanda Hıristiyanlıkta olduğu gibi ibadet vakti üç kez çalınan çanla duyurulmaktadır. İbadethanenin ortasında camlı ve kapalı bir bölümde sürekli ateş yanar. O bölmeye din adamlarının dışında kimse giremez. Bembeyaz giysiler içindeki "Mobed" denilen din adamları ateşi alevlendirirler. Modeb önde, kadın-erkek karışık cemaat arkada, eller havaya doğru ve açık olarak kutsal kitapları Avesta'dan dualar okunur. Okunan dualar genelde Ahura Mazda'ya, doğruluğa ve iyiliğe bağlılıklarını bildiren dualardır (68).

Yazar, kitabı meydana getirirken Zerdüşti dinine mensup insanların arasında bulunarak, dinsel ve diğer geleneksel pratiklerin nasıl uygulandığını yerinde gözlemlemiş ve bunları fotoğraflayarak belgelemiştir (70–81). Ayrıca çocukların kendi istekleri doğrultusunda dine kabul törenlerinin nasıl yapıldığı, hangi kültürel kabullerin yerine getirildiği ve dini yaşama dair birçok ayrıntı kitapta mevcuttur (82–102).

Zerdüştilik toplumsal yaşamın büyük bölümünde bir şekilde kendini hissettirir. Yazar, aktarımlarında bunların kültürel özelliklerini okuyucuyu sıkmadan vermeye gayret etmiştir. Örneğin evlilik töreni, bu tören esnasında yapılan dini pratikler (108–111), yılın belli dönemlerinde yapılan anma günlerinde okunan dualar ve tarihsel olarak sürekli anılan, sembolik değeri olan törenler yazar tarafından ayrıntılı biçimde aktarılmaya çalışılmıştır (112–125). Özellikle ölüm olayı, cenaze merasimi ve öte dünyaya ilişkin algılar ayrıntılı biçimde verilmeye çalışılmıştır (124–140). Kitabın sonuna, yazar tarafından eklenen sözlükle bu dine ait terimler açıklanmıştır (182–190).

Sonuç olarak; kitap belgesel niteliğinde bir çalışma olup, yanlış bilinenin aksine Zerdüştilerin ateşe tapmadıkları, ancak ateşin güçlü bir simge ve metafor olarak kabul edildiği, önyargı ve siyasal resimlerin neden olduğu bazı uygulamalar nedeniyle yaşam alanı daralan bir dinin ve onun mensuplarının geçmişten günümüze kadarki serüvenleri anlatılmaya çalışılmıştır. Kitap, yazarının akademik bir bakışla hareket etmeyip bilimsel kaygı gütmemiş olması, kitap için bir eksiklik olarak kabul edilse de, bu dine mensup insanların yaşam biçimlerinin yerinde gözlemlenmesi, bunların fotoğraflanması, uygulamaların nasıl ve neye göre yapıldığının anlaşılmasına çalışılması kitabı değerli kılan yönlerin başında gelmektedir. Kitap metodolojik kaygı ve daha ayrıntılı kaynakça taraması gözetilerek hazırlansaydı dinler tarihi alanında daha faydalı ve daha görünür olabilirdi.